

HET LANDSCHAP;

DOOR

F. W. VAN EEDEN.

I.

Drie verschillende toestanden kenmerken de betrekking van den mensch tot de natuur. — De mensch in zijne grootste ruwheid, slechts levende om te eten, te drinken en zich te vermenigvuldigen, die alles, wat het vervullen dier behoeften in den weg staat, eene doodelijke vijandschap heeft toegezworen, deze mensch is geheel in de magt der natuur, — is slaaf der natuur.

Wanneer de eerste behoeften des levens vervuld zijn en de mensch door zijn arbeid de magt van honger en gebrek voor een wjl heeft weten te beteugelen, dan worden deze vijanden vervangen door eene niet minder geweldige vijandin, de verveling; — en de zucht naar afleiding, naar nieuwe genietingen begint zich te openbaren. De mensch ziet rondom zich om voedsel te vinden voor zijne weetgierigheid en stof voor meerderen arbeid; hij leert de natuur beter kennen en die kennis toepassen in zijn dagelijksch leven. Hij sluit een verdrag met zijne vijanden en zijne hartstogten en begrijpt de waarde van matigheid, orde en vrede. In dit tijdperk is hij bondgenoot der natuur.

Als echter de werkkring der gedachten zich uitbreidt en de mensch inziet, dat zijn bondgenootschap met de natuur slechts eene tamelijk goede orde van zaken doet geboren worden en zijn rusteloos streven slechts ten halve voldoet; als daarenboven de nood hem dwingt, telkens

nieuwe en rijkere bronnen van bestaan te vinden voor zich en zijn geslacht, dan dringt hij met een wakker oog tot in de geheimste schuilhoeken van zijn bondgenoot. Hij leert inzien, hoe hare meest uiteenlopende verschijnselen een en hetzelfde karakter hebben en hij den grootsten invloed op haar kan uitoefenen, wanneer hij zijne plannen grondvest op hare wetten. Werkingen, die oppervlakkig bijna niet te bespeuren zijn, weet hij met honderdvoudige kracht te voorschijn te roepen, leemten aan te vullen, overtolligheden weg te nemen en de natuur zelve dat te laten verrigten, waartoe zij hem vroeger slechts eene sobere medewerking verleende. De natuur volgt gedwee de teugels van zijn zacht en verstandig bestuur, en, schijnbaar vrij, beweegt zij zich geheel in den kring, dien hij haar heeft afgebakend. De mensch beschouwt haar nu als een minder wezen, eene blinde magt, die hij zich onderwerpen moet; de aarde verkrijgt een nieuw aanzien, en er ontstaat een oneindige rijkdom van voortbrengselen, de gewrochten van kunst en vernuft, die van de overige natuur slechts daarin verschillen, dat zij door tusschenkomst van den mensch zijn te voorschijn geroepen. De natuur verrigt nu het werk des menschen en de mensch is haar magtige gebieder, — zoo hij waarlijk groot is, ook in haar hoofdkwartier, zijn eigen hart.

Nergens vinden wij deze drie toestanden treffender uitgedrukt dan in het uitwendige gewaad der natuur, in het landschap, het levende beeld, dat ons haar in haren schoonsten rijkdom vertegenwoordigt.

Het landschap is een beeld der natuur, voortgebracht door den indruk van den bodem, den plantengroei en het water, die ons omringen. Naakte rotsen, woestijnen en steppen, oorspronkelijke wouden en de onafzienbare zee zijn de zuiverste uitdrukkingen dezer drie factoren en als 't ware de grondstof, waaruit het landschap is geformeerd. Elk dezer factoren kan echter op verschillende wijze werkzaam zijn. Van daar eene ontzaggelijke verscheidenheid in de tafereelen, die door hunne samenwerking ontstaan. Al naarmate een hunner de overmagt boven de beide andere bezit, zien wij in het landschap een ander karakter, zoodat wij in het geheel drie hoofdkarakters kunnen aannemen, die op den beschouwer een verschillenden indruk maken. Voor eerst de bergstreken, heuvellanden en vlakten, waar de bodem met

zijne verheffingen den grondtrek uitmaakt en den horizon met zijne hoekige, golvende of regte lijnen teekent; — daarna het boschachtige land, waar de plantengroei het hoofdbestanddeel is en het uitzigt door donkere boomvormen wordt gesloten, en eindelijk de zeestranden, meren en groote rivieren, waar het water zijne overmagt doet gelden. Hoewel elk dezer hoofdkarakters zijne eigenaardige schoonheid bezit, vormen zij toch bij gelijke samenwerking het volkomenste beeld.

De bergen vertoonen, naarmate zij van verschillenden oorsprong en samenstelling zijn, ook verschillende gedaanten. Zoo vinden wij den majestueuzen koepelvorm bij de trachietbergen, lange ruggen met kegelvormige toppen bij het basalt, terwijl het kalkgesteente die scherpe, loodregte en zonderling getakte rotsen vormt, die ons in de verte aan reusachtige bouwvallen doen denken.

De altijd groene pijnboomen geven donkere tinten en scherpe omtrekken, — de boomen met afvallend loof vertoonen meer ronding en helderder kleur. In een eikenbosch staan de boomen op eenigen afstand van elkkaar in zelfstandige ontwikkeling en laten daardoor het kreupelhout vrij spel; terwijl in beukenwouden bijna geen kreupelhout en in de donkere dennenbosschen geen gras kan opschieten.

Het water doorstroomt het landschap in breede rivieren of daalt van de heuvels in kleine beekjes, die hier en daar melkweitusschen het geboomte schitteren en zich in de diepte verliezen. Het rust als een spiegelglad meer tusschen blaauwe bergen of grijze en groene rotsen of valt met hevig geraas als een breed gordijn in lager bedding.

De bodem, de plantengroei en het water zijn de blijvende kenmerken van het landschap, in onderscheiding van die, welke slechts eene tijdelijke en afwisselende waarde bezitten en die wij daarom veranderlijke kenmerken kunnen noemen. Deze zijn de wolken, de kleuren, de dieren, de jaargetijden, — vlugtige verschijnselen, welke het geheel verlevendigen en voltoojen, zonder evenwel meer dan eene ondergeschikte rol te spelen.

Groot is de invloed van het uiterlijk voorkomen der natuur op het menschelijk gemoed en wij allen worden in onze gedachten en handelingen min of meer geleid door de stemming, die onze omgeving in

ons heeft opgewekt, — de stoffelijke mensch onbewust, de denkende dikwijls tot zijne verwondering en beschaming. Het leven der menschen is met dat der natuur zoodanig ineengeweven, dat elke storing daar buiten eene storing in zijn gemoed teweeg brengt. Is de natuur in evenwigt, zijn hare verschijnselen in zachte overeenstemming, dan gevoelt de mensch zich behagelijk en hij noemt de uitdrukking der natuur schoonheid. Zoo vormen de drie blijvende kenmerken van het landschap bij harmonische samenwerking een geheel, dat ons gemoed aangenaam aandoet; — maar naarmate een hunner het landschap min of meer beheerscht, is het evenwigt en ook onze gemoedsrust verbroken.

Verplaatsen wij ons in eene woeste bergstreek, in een breed en diep dal, waar zonderling gevormde rotsen dreigend overhangen en waar de oneffene bodem, zonder boom noch plant, zonder een enkel grasscheutje, alleen met groote en kleine steenblokken bezaaid is, als had daar eene geweldige instorting plaats gehad. Hier overvalt ons eene angstige huivering; er is niets dat aan onzê zucht tot leven en genot te gemoet komt; wij zien de doode, koude aarde, en ook in ons binnenste is het verlaten en eenzaam.

Maar wanneer door datzelfde oord een bergstroom met woedende snelheid voortjaagt en de menschelijke stem schier onhoorbaar maakt door zijn donderend geweld; wanneer op de toppen en langs de hellingen der rotsen de spitse gedaanten der pijnboomen over den afgrond hangen en donker tegen het graauwe luchtruim afsteken, dan vervullen ons bewondering en ontzetting; het verhevene verheft ook ons gemoed, en wij noemen het landschap romantisch.

Neerdrukkend en vernietigend is de eerste indruk van een oorspronkelijk woud der keerkringen, waar de boomstammen in ontzettende wanorde als zuilen in eene onmetelijke kerk omhoog rijzen, terwijl een nevelachtig waas het uitzigt belet, en het digte dak van meestal dikke lederachtige bladeren het zonlicht buiten sluit en alles in een geheimzinnig halfdonker hult. Bij de gansche afwezigheid van al het menschelijke, hebben die reuzenstammen iets menscheijks, iets beziels, dat hen nog huiveringwekkender maakt. De kruip- en slingerplanten, die hen tot verstikkens omklemmen, vertoonen iets hatelijks, iets dierlijk-egoïstisch, en de zoele, vochtige lucht, de aan-

wezigheid van zoo vele vreemdsoortige, niet duidelijk zichtbare voorwerpen, waarvan het onzeker is, of zij van plantaardigen of van dierlijken oorsprong zijn, dit alles vervult ons met onrust en angst; wij gevoelen ons in pijnlijke afhankelijkheid en gevangenschap en zoeken reikhalzend een uitweg uit dit heiligdom der plantenwereld.

Hoe verandert deze stemming, wanneer wij op eene opene plek in dat woud een breeden stroom zien, ingesloten door den donkeren boschrand en waarin zich een sierlijk overhangende palmboom spiegelt. Hier uit zich weder het verhevene, maar kalmer, plegtiger dan in de romantische bergstreken. Ginds treft ons het scherpe en hoekige der vormen, de tegenstelling van horizontaal en verticaal, zichtbaar in den loodregten stand der rotsen tegen den bodem en van de stammen der pijnboomen tegen hunne takken; hier is alles meer gewelfd, meer door kromme lijnen begrensd, in zachte tegenstelling met het watervlak; ginds valt de naauw ingesloten stroom met hoekige wendingen van rots op rots, hier vliet hij in breede bedding met kleine golfjes geleidelijk voort. Ginds wekt de natuur tot krachtige werkzaamheid, hier bezielt zij den mensch met vromen ernst en voert hem tot stille overpeinzing. Bij het oorverdoovend geraas van den bergstroom worden helden gevormd, volken bewogen en koninkrijken gesticht, bij het plegtig ruischen der breede rivieren ontwaakt het godsdienstig bewustzijn en leidt tot aanbidding van hoogere, alles besturende magten. Ginds is de plaats van HERCULES en THESEUS roem, hier zien wij SAKONTALA met hare vriendinnen in het heilige woud.

Niet minder dan tusschen de kale rotsen of in het digte woud overvalt den mensch een gevoel van sombere verlatenheid in de barre steppen, woestijnen, moeraslanden en heiden, waar niets dan de vale bodem en de onmetelijke hemel het oog mag treffen. De onvruchtbaarheid en onbewoonbaarheid dier streken, de oneindige ruimte, die hem omgeeft, het gemis van alle voorwerpen, die aan den mensch herinneren, doet hem zijne minderheid en afhankelijkheid tegenover de natuur gevoelen. In deze streken beseft hij, dat eene vijandige magt hem elk oogenblik met dood en vernietiging bedreigt. Nergens vindt hij eene schuilplaats om de woede der stormen en onweders

of de brandende hitte der zon te ontgaan, en met koning LEAR kan hij op de barre heide uitroepen:

*Here I stand your slave,
A poor, infirm, weak and despis'd old man!*

Met diep ontzag erkent de eenvoudige mensch in de oorspronkelijke natuur zijne afhankelijkheid, en de magt, die hij niet kan ten onder brengen, wordt zijn god. Hij heeft de verbazende krachten nog niet leeren kennen, die in hem sluimeren en waarmede hij de vreese-lijkste werkingen der natuur kan trotseren en hij zoekt buiten zich, wat hij, bij een volkomen zedelijk bewustzijn, in zichzelf zou hebben gevonden. Zijn leven is een natuurleven, eene slavernij onder de verschijnselen, die hem omringen. In dien toestand wacht hij zich wel, het landschap en zijne overleveringen te veranderen of te hervormen. De natuur is hem een heiligdom; hare wouden mogen niet worden omgehouden, want zij zijn de tempels ter aanbidding der geesten en hogere magten, die in de ontoegankelijkste bergstreken hunne zetels op aarde hebben gevestigd. De mensch leeft van de vruchten der boomen, van jagt en vischvangst; hij weidt zijn vee op de grazige heuvels; maar het landschap blijft in denzelfden toestand, en de mensch is als het dier, slechts een voorwerp van ondergeschikte waarde, een afhankelijk deel der natuur.

Naauwelijks echter kiest de mensch eene vaste woonplaats, naauwelijks heeft hij van de eerste gezaaide graankorrels een rijken oogst verkregen, of de eerste schrede is gedaan tot zijne ontwikkeling en tot die hervorming van het landschap, waarvan ons werelddeel over zijne geheele oppervlakte de blijken draagt. De wouden maken allengs plaats voor eentoonige akkers, de stroomen dienen als middel tot vervoer en tot beweging van molens; de boomstammen worden tot huizen zaamgevoegd of uitgehold tot vaartuigen, de eerbiedige bewondering voor de natuur maakt plaats voor eene zekere vertrouwelijkheid. Was de mensch in zijn eersten toestand onder den invloed der natuur, thans doet zich zijn invloed op haar gevoelen.

Aan den zoom der wouden en op de hellingen des heuvels ziet men nu eenvoudige woningen; de golvende lijnen van het oorspronkelijke

landschap worden afgewisseld door de regtlijnige, scherp begrensde omtrekken van het werk des menschen. De natuur heeft een deel van hare regten aan den mensch afgestaan en de mensch eischt van haar niet meer dan hij voor zijne instandhouding noodig heeft. Zulk een zamenzijn kan eeuwen zonder verandering duren en na langen tijd is het, of beide partijen tot één geheel zijn zamengesmolten, gelijk twee hoog bejaarde echtgenooten, die door het langdurig zamenzijn elkander sprekend gelijken.

Er zijn in de landelijke dalen van Normandië kleine, stille afgelegene dorpjes, wier graauwe huisjes zoo natuurlijk rondom den eerwaardigen, beschermenden kerktoren zijn geschikt, en die het voorkomen hebben als waren zij tegelijk met de heuvels en de boomen door de natuur voortgebracht. De groen en graauw bemoste daken zijn dicht met huislook en andere wilde planten begroeid, terwijl breede zoden van Iris de dakvorsten van het eene einde tot het andere bedekken, en in het voorjaar de daken met hare duizende groote blaauwe bloemen versieren. In zulk een landschap ziet men eene aangename overeenstemming tusschen natuur en mensch, eene vreedzame verbroedering, die kalmte geeft aan het gemoed. Staat het landschap in zijn woesten, oorspronkelijken vorm magtig boven den mensch of dreigend tegenover hem, hier heeft het eene gemengde uitdrukking. De idyllische natuur is in de plaats gekomen van de romantische.

Hoewel de bergen, de plantengroei en het water hun karakter niet verliezen, moeten zij in het idyllische landschap een gedeelte van hun invloed aan de ondergeschiktere kenmerken afstaan, omdat deze eene naauwere betrekking hebben tot den mensch en zijne huishouding. Van daar een grootere rijkdom, eene bevallige en laghende afwisseling. Zagen wij straks de forsche tafereelen van SALVATOR ROSA, CLAUDE LORRAIN en RUYSDAEL, hier aanschouwen wij de bezielde landschappen van BERCHEM, HOBBEEMA en POUSSIN. BERNARDIN DE ST. PIERRE schildert ons het idyllische landschap in zijne eerste wording, waar hij de woonplaats van PAUL en VIRGINIE aldus beschrijft:

«Les ravins bordés de vieux arbres inclinés sur leurs bords formaient des souterrains voûtés, inaccessibles à la chaleur, où on allait prendre le frais pendant le jour. Un sentier conduisait dans un bosquet d'arbres

sauvages, au centre duquel croissait à l'abri des vents un arbre domestique chargé de fruits. Là était une moisson, ici un verger. Par cet avenue on apercevait les maisons; par cet autre les sommets inaccessibles de la montagne."

Vooral de invloed der jaargetijden en van de luchtsgesteldheid, die voor den landbouw van zoo veel gewigt is, doet zich in het idyllische landschap gelden. Het zachte groen der lente, de donkere volle tinten van den zomer, de veelkleurige herfst en de vale winter hebben hier grooter beteekenis dan in het woeste gebied der natuur. De rozenroode gloed, waarin de besneeuwde toppen der bergen bij het morgen- en avondlicht schitteren, de digte nevel, die hun voet onzichtbaar maakt, het blaauwe verschiert in de vlakke, het gezang der vogelen en het gegons der bijen, dat alles maakt oneindig dieper indruk, wanneer menschelijke woningen zich daarbij vertoonen en wij akkers, weiden en boomgaarden zien. Eene zachte overeenstemming heeft dan den mensch aan de natuur en de natuur aan den mensch verbonden.

Maar de natuur is een trouwelooze bondgenoot en vergeet niet ligt de vernederingen, die haar zijn aangedaan, door de diensten, welke de mensch, in zijn arbeid, van haar heeft geëischt. Zij tracht zich te wreken door overstromingen, bergvallen, aardbevingen, vulkanen en stormen, — en de liefelijke idylle wordt droevig gestoord. Maar de mensch heeft meer en meer zijne krachten leeren kennen en gaat moedig en onbezweken met zijn arbeid voort. Nu hij zijn bondgenoot begint te wantrouwen, wordt hij sterker dan ooit. Hij maakt dijken tegen de zee en droogt meren en moerassen uit tot vruchtbaar land. Hij legt effene wegen door de ontoegankelijkste bergstreken, hij doorboort de dikste rotsen en overschrijdt de breede rivieren met zijne vermetele bruggen. Hij bant de natuurverschijnselen in hunnen kring of maakt ze onschadelijk. Hij stelt zich gewapend tegenover hen om hen bij elken aanval met de telkens vermeerderende wonderen van zijn vernuft telkens dieper te vernederen. Het bondgenootschap is verbroken, en de mensch is nu de heerscher en spot met de vruchteloze woede, waarmede de natuur, als een koppig lastdier, het gareel wil vernielen.

Allengs heeft zich deze periode ontwikkeld en met haren vooruit-

gang vervalt meer en meer de oorspronkelijke natuur, die eenmaal over het menschelijk geslacht heerschappij voerde. Ons vaderland is eene van hare schoonste overwinningen, een gedenkteeken van 's menschen zegepraal over de magt des waters. Ons land is een kunstland; de natuur draagt hier een menschelijk gewaad. En ook dit landschap is in zekeren zin schoon. Onze landschapschilders hebben het begrepen en hun roem is ons een waarborg daarvoor. Wij ergeren ons niet, wanneer de mensch de hem omringende natuur omwerkt en herschept om er het meeste voordeel van te genieten. Integendeel, onze polders, doorsneden met reglijnige wegen en kanalen, beplant met lange reeksen van ijpen of wilgen, omzoomd door boschjes, hooischelven en kerktorentjes, hebben niets terugstootends. Zij spreken alleen van gezond verstand en welberekend eigenbelang. Er is niets doelloos in, al heeft het geheel ook weinig verheffing.

Eenvoud en klaarheid kenmerken het Nederlandsche landschap, dat, meer dan wij begrijpen kunnen, den vreemdeling boeit. Een kronkelend riviertje, in ongelijke groepjes omzoomd door het teedere doorzigtige riet; hier en daar een knotwilg of eene opene plek, waardoor de weide en het vee zichtbaar worden; in het verschiet een paar boerenwoningen, een popelboschje, een molen, een ophaalbrug, een turfschip en een hengelaar, en achter dit alles het licht der ondergaande zon of der opkomende maan; eene heldere lucht met kleine wolkjes, ziedaar een uitsluitend Nederlandsch tafereel. Hier heerscht noch weemoed noch ontzetting, maar onverstoorbare kalmte. Alles is gelijk aan den aard des volks, prozaïsch en alledaagsch. De afwezigheid van het doellooze, overdrachtige werkt aangenaam op het gezond verstand, en vooral voor hem, die zich aan het romantische heeft overladen, zijn zulke landschappen onwaardeerbaar.

Moeten wij evenwel altijd in zulk eene omgeving blijven, dan zal ons schoonheidsgevoel meer en meer verkwijnen, onze opvattingen worden nuchter, plat, dikwijls gemeen, — en de meeste onzer kunstwerken zullen daarvan de blijken dragen. Daarom is het vooral voor den Nederlander van groot belang, dat hij zich niet in zijn zelfgenoegzaam proza opsluit, maar ook de meer verhevene schoonheid van andere streken leert kennen en waarderen.

Ons landschap kan zich niet dikwijls tot het idyllische, den laagsten trap van de dichtelijke uitdrukking, verheffen. Zelden ziet men hier, dat de mensch met de hem omringende natuur als het ware een innig verbond heeft gesloten. Welgewapend met zijne molens, goed verschanst achter zijne dijken, staat hij eer vijandig tegenover haar. Slechts in enkele toestanden verkrijgt ons landschap eene meer dichtelijke tint.

Ook wij kennen de poëzie van het besneeuwde landschap. De boomen, tot op hunne kleinste takjes met een witten rand voorzien, hebben dan iets van kunstboomen, de woningen, met hetzelfde kleed bedekt als de omringende landerijen, met de grillige ijskegels aan hare daken, zien er uit als waren zij een deel der natuur, — natuurhuizen. — Vandaar eene toenadering tusschen huizen en boomen, tusschen natuur en mensch. De struiken en heesters verkrijgen door de dikke laag sneeuw, die hen in al hunne vormen bedekt, een wonderbaar gevuld aanzien, dat bij de herinnering aan hunne vorige kaalheid aangenaam afsteekt. Als de zon bloedrood achter die besneeuwde boschjes te voorschijn komt, en de plegtige stilte slechts nu en dan wordt afgebroken door een eenzamen vogel, die groote sneeuwvlokken van de takken schudt, dan gevoelen wij eene opwekking tot die kalme stemming des gemoeds, die de stormen des levens doet bedaren en door kinderlijk natuurgenoet vervangt.

Niet minder wordt ons dit genot gegund, wanneer de kalme glans der maan zooveel prozaïsch en nuchters verbergt en alleen de hoofdvormen doet uitkomen; wanneer de nacht

is but the daylight sick.

It looks a little paler: 't is a day

Such as the day is when the sun is hid.

(Shakspeare, Merchant of Venice.)

Het maanlicht veroorzaakt, even als de sneeuw, eene verbroedering tusschen natuur en mensch. Het maanlicht heeft, gelijk alle weergekaatst licht, eene geheimzinnige aantrekkelijkheid, en brengt ons in eene kalme, half beschouwende, half fantazerende stemming. Het neemt de hardste tegenstellingen weg, maakt de omtrekken minder

duidelijk, doet die ineensmelten door zwakke verlichting en donkere schaduw, en brengt zoo meer ronding, meer verheffing in onze platte natuur.

Ook wanneer het licht der zon bij haar opkomen nog getemperd en beneveld is door den lageren dampkring, heeft dat licht eene eigenaardig schoone uitwerking, die nog verhoogd wordt door de verlichting van beneden naar boven, waardoor de voorwerpen der natuur een frisch en levendig aanzien verkrijgen en het groen jeugdiger schijnt, omdat de helderder gekleurde ondervlakten der bladeren dan het meest in het oog vallen. Hierop berust ook de aangename uitwerking van eene illuminatie in het groen.

Even als teruggekaatst of getemperd licht ons aangener aandoet dan het felle daglicht, evenzoo boeijen afbeeldingen ons dikwijls meer dan de dingen, die zij voorstellen, lezen wij liever een tragedie dan er een te beleven en nemen ook dikwijls de symbolen der waarheid voor de waarheid zelve. Ook de schoone kunsten veroorzaken eene verbroedering tusschen mensch en natuur, een idyllisch-passieven toestand. Afbeeldingen geven vaak verkeerde voorstellingen, maar zij wekken ook aangename gewaarwordingen, en nog gevoelen wij ons geheimzinnig aangetrokken tot de landschappen op de eigenaardige grove houtsneëplaatjes in de folianten van vorige eeuwen, die ons in onze jeugd reeds geboeid hebben. Die zonnen met menschenaangezichten en scherp geteekende straalkransen, die geharceerde luchten, die wollige, volle boomen, zij spreken van eene andere, eene droomwereld, waarin wij, gelijk in den maneschijn, gaarne eenige oogenblikken omdwalen.

Het Nederlandsche landschap, dat zich slechts zelden en in bijzondere toestanden, zooals bij sneeuw en maanlicht, van eene volslagene nuchterheid tot het idyllische verheft, bereikt nog zeldzamer dien trap van schoonheid, waardoor de romantische natuur wordt gekenmerkt. Slechts op onze heiden zou onze stemming iets weemoediger kunnen worden en nu en dan, bij storm of onweder, zelfs in onrust, vrees en ontzetting overgaan. Maar toch zouden de heksen uit den *Macbeth* zich daar niet te huis gevoelen, want zij verlangen digte nevels om zich en zwarte rotsen en over het algemeen den somberen

graauwen hemel, die de Schotsche hooglanden zoo vaak bedekt. De meest verhevene, maar ook verschrikkelijkste vertooning, die onze natuur maakt, heeft plaats, wanneer zij, gelukkig bij uitzondering, ons nog hare laatste trekken speelt en ons leert, dat wij met ons vernuft en onze ontwikkeling nimmer moeten stilstaan; — wanneer onze dijken, door ijsschotsen geperst en gebeukt, de immer zwelende stroomen niet kunnen tegenhouden en het land in eene zee veranderd wordt, eene ijszee, waarmede de toppen der boomen en de daken der woningen eene akelige tegenstelling vormen. Dan zou men kunnen zeggen, dat er een romantisch waas over het landschap komt, ja zelfs dat het anders zoo nuchtere volk, van de grootsten tot de geringsten, door dichterlijk gevoel schijnt beziel.

Wanneer wij den invloed van het karakter der natuur op dat van den mensch nagaan, dan zien wij bij de bewoners van trotsche en weelderige landstreken meer neiging tot zinnelijkheid en hartstogt dan bij die van armere gewesten, en wij merken op, dat verstand en beschaving zich liefst ontwikkelen in die oorden, welke geen bijzonder natuurschoon bezitten. De wilde natuur is het gemoedsleven gunstig, eene schrale omgeving scherpt rede en vernuft.

In de woeste bergstreken van Scandinavië en Schotland, den Kaukasus en Montenegro vormden zich krijgshaftige, wreede natien, wier poëzie bestond uit zegezangen en verdelgingskreten, wier godsdienst bloeddorstige dapperheid was. Vreedzaam en meer beschouwend, maar ook gloeiend en fantastisch uitte zich eenmaal het dichterlijk gevoel in de paradijsachtige natuur van Hindostan, en loste zich, afkeerig van onderzoek en studie, in de erkenning op, dat het beter is, niet te zijn dan te zijn, gelijk de poëzie van BYRON, die ons leven *«a false nature»* noemt.

Geheel tegenovergesteld was de invloed van de opene, schrale natuur van China, die door een gematigd of ruw klimaat en armoede aan bosschen is gekenmerkt. Daar ontwikkelde zich eene hooge mate van vernuft en kunstvlucht, en alleen eene eeuwen lange afzondering van de overige volken belette allen vooruitgang.

In de eentonige vlakten van den Nyl en den Euphraat rezen voor vele eeuwen de eerste wonderen der beschaving op, terwijl in de

weelderige bergen van Abyssinië steeds ruwe negers in hutten gewoond hebben. Niet in het rijk gezegende Sicilië, maar op den steenachtigen onvruchtbaren bodem van Attica werd de eerste grond gelegd voor de alles overwinnende magt van ons werelddeel, en misschien is er een verband tusschen Italië's lagchende natuur en de vele ondeugden, die zijne anders zoo ontwikkelde bewoners hebben ontsierd. Ja zelfs thans nog ziet men, waar zich in de heerlijkste oorden der wereld een beschaafd menschenras vestigt, dit allengs achteruitgaan, in geestkracht en kennis verslappen en overgaan tot eene verdorvenheid, die erger is dan de dierlijke, maar eenvoudige natuur der wilden. Vooral de tropische gewesten zijn nog steeds moeilijk genaakbaar voor onze beschaving. Bij den schitterenden plantengroei, bij die altijd groene landschappen ontbreekt de krachtige, zuiver gevoelende mensch. Schoonheidsgevoel en geestkracht veranderen daar in zinnelijkheid en onverschilligheid, en het spreekwoord blijft waar, dat niemand ongestraft onder palmen wandelt. Ware dit niet zoo, dan zou Java thans niet meer eene Nederlandsche, maar Nederland misschien eene Javaansche bezitting zijn. Hoe milder natuur, hoe wilder bewoners.

Hoewel het niet is uitgemaakt, of onze beschaving geschikt is voor alle klimaten en bestemd om de gansche aarde te vervullen, zien wij toch de onmiskenbare bewijzen van hare overwinnende magt. De hervorming, die wij de menschelijke periode der natuur kunnen noemen, gaat onafgebroken voort. Wie in ons werelddeel een luchtje wil scheppen in de vrije natuur, moet zich begeven naar de steppen van Rusland, de moerassen van Hongarije, de toppen der Alpen en Pyreneën, of in de eenzame fiords van Noorwegen, die huiverig kalme inhammen, waar het altijd stille water bijna geheel door loodregte rotsen is ingesloten.

Maar die vrijheid der natuur, evenals die der wildernissen in andere werelddeelen moge voor onze verbeelding iets aanlokkelijks hebben, in de werkelijkheid zou zij ons niet meer behagen, niet meer zijn overeenkomstig onze behoeften. Die vrijheid der wildernis is slechts schijnbaar en de talloze gevaren, waaraan zij ons bloot stelt, brengen ons terug tot een gevoel van afhankelijkheid. Wordt de beschaafde

mensch gedwongen, in eene woeste landstreek te wonen, dan zal zijn eerste werk zijn zich vrij te maken en het landschap naar zijne inzichten te herscheppen. De mensch gevoelt zich dus alleen vrij in de natuur, die hij zich zelf gevormd heeft, evenzeer als hij slechts door eene eigene, zelfstandige overtuiging zedelijk vrij kan zijn. Onze bouw- en weilanden zijn voor ons even zoo goed natuur als de oorspronkelijke wouden voor den wilde.

Meer en meer verminderen die wouden, met de ontwikkeling van onze beschaving. De verbazende verscheidenheid van boomen en planten verdwijnt voor de uitgestrekte, eentoonige katoenvelden, koffijtuinen en graanakkers. De wilde dieren verminderen in aantal, en de lagere menschenrassen sterven uit of smelten ineen met het magtige ras, dat thans aan het hoofd staat.

Elke beschouwing der natuur is onvolledig, die niet deze periode van de werking des menschen in zich opneemt, en onze eeuw heeft het voorregt, eene innige vereeniging te zien ontstaan van de kennis der natuur met het menschelijk bedrijf. Het denkbeeld, in GÖTTES *Faust* uitgedrukt, wordt werkelijkheid, en de wetenschap neemt, na cindellooze omzwervingen in het bovenzinnelijke, ploeg en spade ter hand en wordt de stoffelijke weldoenster der menschheid. De invloed van de natuur op den mensch was het onderwerp van vroegere beschouwingen; wij, kinderen der negentiende eeuw, mogen ons verheugen in het bezit van talrijke bijdragen tot eene geschiedenis van den invloed des menschen op de natuur. En gelijk eene oppervlakkige beschouwing van de natuurlijke landschappen ons reeds den aard van hunne bewoners doet vermoeden, zoo zal ook omgekeerd de gedaante der kunstmatig gevormde landschappen ons toonen, op welken trap van ontwikkeling hunne ontwerpers hebben gestaan.

Verre het grootste gedeelte der menschheid kent geen anderen prikkel tot arbeid, dan behoefte en zinnelijkheid. De hervorming, die de mensch in de natuur tot stand brengt, is dus het beeld van den honger of van de begeerte naar genot en verstrooiing. De boer, die zijn akker beploegt, is het werktuig der behoefte, de hovenier, die het edele takje ent op den wilden stam, vertegenwoordigt de zucht naar zingenot. De behoefte is eene strenge leidsvrouw en dult geene

buitensporigheden. Haar invloed op de natuur moge niet strekken tot verfraaijing, zij schept niets doelloos, niets dat het gezond verstand beledigt. Doch wanneer de weelde 's menschen drijfveer is, hangt zijne hervorming der natuur geheel af van zijn schoonheidsgevoel. Eerst wanneer wij het oorspronkelijke hebben afgebroken en tot eigen genot alles op nieuw zullen opbouwen, blijkt het, wie wij zijn en tot welken trap van ontwikkeling wij gekomen zijn. De kunstmatige landschappen, de tuinen en parken bewijzen ons de heerschappij van den mensch over de natuur; maar zij zijn ook een getrouw beeld van de wijze, waarop hij deze heerschappij gebruikt of misbruikt.
